

JAKUB CHRENOWICZ
Akademia Muzyczna im. I. J. Paderewskiego w Poznaniu
Wydział Kompozycji, Dyrygentury, Teorii Muzyki i Rytmiki
Katedra Dyrygentury Symfoniczno-Operowej

Walerian Bierdiajew, dyrektor Państwowej Opery im. S. Moniuszki w Poznaniu i profesor Państwowej Wyższej Szkoły Muzycznej w Poznaniu

STRESZCZENIE:

Niniejszy artykuł ma na celu usystematyzowanie wiedzy na temat poznańskiego okresu działalności Waleriana Bierdiajewa. Punktem wyjścia dla rozważań o słynnym dyrygencie są materiały archiwalne zgromadzone w Archiwum Teatru Wielkiego im. S. Moniuszki w Poznaniu oraz w Archiwum Akademii Muzycznej im. I. J. Paderewskiego w Poznaniu. Na podstawie analizy archiwaliów omówione zostały osiągnięcia Waleriana Bierdiajewa w dwóch nurtach jego aktywności: dyrygenckiej i pedagogicznej.

Autor artykułu zaprezentował fakty dotyczące premier operowych i baletowych, poprowadzonych przez Waleriana Bierdiajewa w poznańskiej Operze, a także przeanalizował osiągnięcia pedagogiczne Waleriana Bierdiajewa w Akademii Muzycznej w Poznaniu oraz w innych uczelniach, w których słynny dyrygent pracował. Działalność Waleriana Bierdiajewa wiąże się z artystami, z którymi współtworzył on swoje spektakle. Studenci, spośród których kilku zostało słynnymi dyrygentami (symfonicznymi i chóralnymi) to postaci, przez pryzmat których można mówić o Bierdiajewie jako o pedagogu. Źródła związane z Walerianem Bierdiajewem stały się dla autora artykułu pretekstem do wspomnienia związanych z nim artystów – niektórych określanych dziś jako legendarnych, innych – mniej znanych czy wręcz zapomnianych.

SŁOWA KLUCZOWE: Walerian Bierdiajew, Państwowa Opera im. S. Moniuszki w Poznaniu, Akademia Muzyczna w Poznaniu, Państwowa Wyższa Szkoła Muzyczna w Poznaniu, dyrygent.

WSTĘP

Celem niniejszego artykułu jest uporządkowanie wiedzy na temat działalności Waleriana Bierdiajewa jako dyrektora Teatru Wielkiego w Poznaniu oraz pedagoga (poznajskiej Państwowej Wyższej Szkoły Muzycznej oraz innych uczelni, w których pracował). Autor przeprowadził kwerendy źródeł zgromadzonych w Archiwum Teatralnym Teatru Wielkiego im. S. Moniuszki w Poznaniu oraz w Archiwum Akademii Muzycznej im. I.J. Paderewskiego i na ich podstawie usystematyzował dane w następujące grupy: biografia Waleriana Bierdiajewa, premiery przez niego przygotowane, współpracownicy Bierdiajewa, absolwenci Waleriana Bierdiajewa. Na przeanalizowane zasoby składają się programy i afisze przedstawień operowych, artykuły prasowe, życiorysy, kwestionariusze osobowe, indeksy studenckie, karty ocen i inne dokumenty akademickie. Autor artykułu przyjął za cel nakreślenie biografii dyrygenta na podstawie przeanalizowanych źródeł, a także omówienie dostępnych materiałów piśmienniczych poświęconych Bierdiajewowi.

INFORMACJE BIOGRAFICZNE. ŹRÓDŁA I PRZEGLĄD PIŚMIENICTWA

Jak wspomniano we wstępie, piśmiennictwo dotyczące Waleriana Bierdiajewa to w przeważającej części artykuły z encyklopedii, słowników biograficznych i leksykonów, często także literatura wspomnieniowa. Długie i barwne anegdoty ze słynnym dyrektorem w roli głównej przytacza Nowowiejski [1971, s. 299–306]. Czyż [1978, s.77–79] przywołuje jedynie młodzieńcze wspomnienia. Nie jest to oczywiście literatura naukowa, jednak o tyle godna przytoczenia, o ile większość informacji o Walerianie Bierdiajewie czerpać można z tego rodzaju książek. Kydryński [1989, s. 174–175] podaje fakty z życia artysty, jednak są to dane ogólne i bardzo skrótowe, typowe dla leksykonu. Dość szczegółowo opisuje sylwetkę Bierdiajewa Dąbrowski [1973]. Najwięcej informacji odnaleźć można w publikacji Kosińskiej [2007], jest to jednak typowy artykuł internetowy, popularyzatorski, w którym – mimo wysokiego poziomu szczegółowości – nie są podane źródła, zatem nie jest możliwe pogłębienie wiedzy.

Źródłem, które autor niniejszego artykułu uznał za warte przeanalizowania, jest maszynopis biografii dyrygenta zachowany w Archiwum Teatralnym Teatru Wielkiego im. S. Moniuszki w Poznaniu. Poniższe informacje zaczerpnięte są z tego źródła.

Walerian Bierdiajew urodził się w 1885 roku w Grodnie. Studiował w Lipsku u Artura Nikischa (dyrygentura), Maxa Regera (kompozycja) oraz u Stephana Krehla (teoria muzyki). Po studiach wyjechał do Rosji, gdzie dyrygował koncertami symfonicznymi i przedstawieniami operowymi. W 1921 roku wrócił do Polski jako repatriant. Dyrygował koncertami w Warszawie, Łodzi, Krakowie, Wilnie i we Lwowie. Od jesieni 1922 roku występował także za granicą (w Niemczech, Bułgarii, Rumunii, na Łotwie i w Estonii). W latach 1925–1930 na zaproszenie rządu ZSRR wyjechał do Związku Radzieckiego, gdzie był głównym dyrygentem filharmonii i opery w Leningradzie. Pracował także jako szef teatrów operowych w Kijowie, Charkowie, Odessie. Dwa lata działał w Swierdłowsku na Uralu. Gościnnie dyrygował m.in. w Baku i Tbilisi.

W 1930 roku wrócił do Polski i został głównym dyrygentem Opery Warszawskiej oraz profesorem Konserwatorium Warszawskiego. Dyrygował Orkiestrą Filharmonii Warszawskiej, występował również w innych miastach Polski i za granicą. Przez cztery

ostatnie lata przed wojną na polecenie rządu polskiego zabierał studentów na koncerty zagraniczne. Podczas okupacji wykładał dyrygenturę w Tajnym Konserwatorium Warszawskim. Pracował także w Teatrze Polskim (chodzi o Teatr Miasta Warszawy, jawny teatr, który działał w ramach Theater der Stadt Warschau w miejscu Teatru Polskiego). Po wojnie do roku 1949 był dyrektorem Filharmonii Krakowskiej, występował w operach i filharmoniach krajowych oraz w Czechosłowacji, na Węgrzech, w Bułgarii i Rumunii. W chwili spisania tego życiorysu Walerian Bierdiajew był dyrektorem Państwowej Opery w Poznaniu.

WALERIAN BIERDIAJEW, DYREKTOR PAŃSTWOWEJ OPERY IM. STANISŁAWA MONIUSZKI W POZNANIU W LATACH 1949–1953

Teatr Wielki w Poznaniu był pierwszą polską operą, która wznowiła działalność po drugiej wojnie światowej. W 1949 roku instytucja otrzymała nazwę Państwowej Opery im. Stanisława Moniuszki. Walerian Bierdiajew objął funkcję dyrektora po jednym sezonie pracy na tym stanowisku Zdzisława Górczyńskiego. Po zakończeniu przez Bierdiajewa pracy w poznańskiej Operze funkcję dyrektora ponownie objął Zdzisław Górczyński, piastując ją do roku 1963. Walerian Bierdiajew jako kierownik muzyczny przygotował 8 premier operowych i 4 baletowe.

Premiery poprowadzone przez Waleriana Bierdiajewa w Operze im. S. Moniuszki w Poznaniu

Opery:

1. 24 września 1949, Giuseppe Verdi – *Traviata*, reż. Karol Urbanowicz.
2. 22 stycznia 1950, Stanisław Moniuszko – *Halka*, reż. Leon Schiller.
3. 9 maja 1950, Modest Musorgski – *Borys Godunow*, reż. Karol Urbanowicz.
4. 15 lipca 1951, Mikołaj Rimski-Korsakow – *Śnieżynka*, reż. Wiktor Brégy.
5. 20 maja 1952, Stanisław Moniuszko – *Straszny Dwór*, reż. Ludwik René.
6. 22 października 1952, Tadeusz Szeligowski – *Bunt Żaków*, reż. Adolf Popławski.
7. 18 października 1953, Georges Bizet – *Carmen*, reż. Adolf Popławski.
8. 30 grudnia 1953, Aleksander Borodin – *Kniaź Igor*, reż. A. Popławski.

Balety:

1. 26 listopada 1950, Richard Strauss – *Dyl Sowizdrzał*, libretto i inscenizacja: Tadeusz Marek, choreografia: Leon Wójcikowski.
Część wieczoru baletowego (Richard Strauss – *Dyl Sowizdrzał*, Enrique Granados – *Suita Hiszpańska*, Piotr Czajkowski – *Pory roku* w orkiestracji Stefana Poradowskiego).
2. 25 kwietnia 1951, Piotr Perkowski – *Swantewit*, libretto i inscenizacja: Tadeusz Marek, choreografia i reżyseria: Leon Wójcikowski.
3. 3 lipca 1952, Paul Dukas – *Uczeń czarnoksiężnika*, Modest Musorgski – *Noc na Łysej Górze*, libretto i inscenizacja: Tadeusz Marek, choreografia i reżyseria Leon Wójcikowski.
Część wieczoru baletowego (Paul Dukas – *Uczeń czarnoksiężnika*, Modest Musorgski – *Noc na Łysej Górze*, Léo Delibes – *Coppelia*).

4. 25 lipca 1954, Zygmunt Mycielski – *Zabawa w Lipinach*, libretto: Jarosław Iwaszkiewicz, choreografia: Stanisław Miszczyk.
Część wieczoru baletowego (Zygmunt Mycielski – *Zabawa w Lipinach*, Grażyna Bacewicz – *Z chłopca król*).

Współpracownicy Waleriana Bierdiajewa w okresie pełnienia przez niego funkcji dyrektora Teatru Wielkiego im. Stanisława Moniuszki w Poznaniu

Na podstawie materiałów archiwalnych autor zestawiał poniżej nazwiska dyrygentów, którzy w czasie pełnienia funkcji dyrektora przez Waleriana Bierdiajewa byli kierownikami muzycznymi spektakli:

1. Marian Szczęsnowski (Robert Schumann – *Karnawał*, 1950; Charles Gounod – *Noc Walpurgii* 1950; Léo Delibes – *Coppelia*, 1952).
2. Zygmunt Wojciechowski (Jacques Offenbach – *Opowieści Hoffmana*, 1949; Eugen d’Albert – *Niziny*, 1950; Gaetano Donizetti – *Don Pasquale*, 1951; Giuseppe Verdi – *Otello*, 1953; Jules Massenet – *Manon*, 1954).
3. Bolesław Lewandowski (Tadeusz Szeligowski – *Paw i dziewczyna*, 1950; Enrique Granados – *Suita hiszpańska*, Piotr Czajkowski – *Pory roku*, 1950).
4. Henryk Czyż (Piotr Czajkowski – *Jezioro łabędzie*, 1953).
5. Stanisław Renz (Zygmunt Mycielski – *Wesele w Lipinach*, 1954).

Walerian Bierdiajew jako dyrektor Opery im. S. Moniuszki w Poznaniu współpracował z niżej wymienionymi reżyserami:

1. Karol Urbanowicz (Giuseppe Verdi – *Traviata*, 1949).
2. Wiktor Brégy (Jaques Offenbach – *Opowieści Hoffmana*, 1949; Mikołaj Rimski-Korsakow – *Śnieżynka*, 1951).
3. Leon Schiller (Stanisław Moniuszko – *Halka*, 1950).
4. Josef F. Munclinger (tytuł spektaklu nieznany).
5. Emil Chaberski (Eugen d’Albert – *Niziny*, 1950).
6. Tadeusz Marek (Enrique Granados – *Suita hiszpańska* i Piotr Czajkowski – *Pory roku*, Piotr Perkowski – *Swantewit*, 1951; Leo Delibes – *Coppelia*, 1952).
7. Ludwik René (Gaetano Donizetti – *Don Pasquale*, 1951; Stanisław Moniuszko – *Straszny Dwór*, 1952).
8. Adolf Popławski (Tadeusz Szeligowski – *Bunt żaków*, 1952; Giuseppe Verdi – *Otello*, 1953; Georges Bizet – *Carmen*, 1953; Aleksander Borodin – *Kniaz Igor*, 1953; Jules Massenet – *Manon*, 1954).

**PRACA PEDAGOGICZNA PROF. WALERIANA BIERDIAJEWĄ
W POZNAŃSKIEJ PAŃSTWOWEJ WYŻSZEJ SZKOLE MUZYCZNEJ
W ŚWIETLE ŹRÓDEŁ ZACHOWANYCH W ARCHIWUM AKADEMII
MUZYCZNEJ IM. I. J. PADEREWSKIEGO ORAZ ZARYS HISTORYCZNY PRACY
PEDAGOGICZNEJ WALERIANA BIERDIAJEWĄ W INNYCH UCZELNIACH
MUZYCZNYCH**

Walerian Bierdiajew łączył działalność dyrektora Państwowej Opery im. S. Moniuszki w Poznaniu z pracą w poznańskiej PWSM. Niestety w archiwum uczelni nie zachowało się wiele materiałów związanych z działalnością artystyczną prof. Bierdiajewa prowadzoną w ramach obowiązków pedagogicznych (afiszy, programów koncertów dyplomowych, fotografii). Archiwum posiada w swych zbiorach dokumenty, w tym kwestionariusze osobowe, pisma urzędowe adresowane do prof. Bierdiajewa itp. Bardziej interesujący materiał odnajdziemy w teczkach absolwentów Maestra. W zbiorach zgromadzone są protokoły przeprowadzonych egzaminów dyplomowych Henryka Czyży czy Stefana Stuligrosza oraz odręcznie sporządzone życiorysy. Zachowały się też tzw. karty opiniotwórcze z wystawionymi przez prof. Bierdiajewa opiniami o swych podopiecznych, jak również złożone przez studentów odręcznie napisane listy zrealizowanego w czasie studiów repertuaru. Archiwum posiada w swych zbiorach tak interesujące materiały, jak indeks studencki Stefana Stuligrosza.

Walerian Bierdiajew prowadził działalność pedagogiczną nie tylko w Poznaniu. Wykładał w następujących polskich uczelniach:

1. Konserwatorium Warszawskie (1927–1939)
2. Tajne Konserwatorium Warszawskie (1939–1945)
3. PWSM w Warszawie (1945)
4. PWSM w Krakowie (do 1949)
5. PWSM w Poznaniu (1949–1954)
6. PWSM w Warszawie (1954–1956)

Nazwiska uczniów Profesora zamieszczono poniżej (na podstawie materiałów archiwalnych Teatru Wielkiego im. S. Moniuszki w Poznaniu i Muzeum Teatralnego w Warszawie): Edward Bury (Konserwatorium Warszawskie), Zbigniew Chwedczuk (Warszawa), Henryk Czyż (PWSM Poznań), Jerzy Fotygo (Konserwatorium Warszawskie), Stanisław Has (PWSM w Krakowie), Roman Jankowiak (PWSM Poznań), Tomasz Kiesewetter (Konserwatorium Warszawskie), Adam Kopyciński (PWSM w Krakowie), Danuta Kołodziejska, Jan Krenz (tajne Konserwatorium Warszawskie), Jerzy Kurczewski (PWSM w Poznaniu), Felicjan Lasota, Bolesław Lewandowski (Konserwatorium Warszawskie), Czesław Lewicki, Marian Lewicki, Artur Malawski (Konserwatorium Warszawskie), Andrzej Panufnik, Jerzy Procner (PWSM Kraków), Stanisław Renz (PWSM Poznań), Henryk Rick-Wiśniewski, Zygmunt Szczepański, Stanisław Skrowaczewski (PWSM Kraków), Stefan Stuligrosz (PWSM Poznań), Tadeusz Wilczak (Konserwatorium Warszawskie), Józef Wiłkomirski (PWSM w Warszawie, aspirantura), Bohdan Wodiczko (Konserwatorium Warszawskie), Mieczysław Wojciechowski.

WNIOSKI

Analizując zachowane dokumenty i literaturę dotyczącą Waleriana Bierdiajewa, warto zwrócić uwagę na niewielką liczbę publikacji dotyczących tego artysty, a także na niewystarczającą do wyjaśnienia pewnych wątków działalności artystycznej – zwłaszcza zagranicznej – ilość materiałów archiwalnych. Być może drogą do dokładniejszego opisanego życia i dokonań Bierdiajewa byłoby przeprowadzenie kwerend w ośrodkach zagranicznych, w których dyrygent pracował. Pisząc o materiale źródłowym, należy wspomnieć także o nagraniach płytowych, które wciąż oczekują na szczegółową analizę. Autor chciałby wskazać ponadto na szerokie grono artystów – współpracowników i wychowanków Waleriana Bierdiajewa – którzy położyli zasługi dla budowania życia operowego w Polsce, a których życiorysy artystyczne nie są dokładnie opisane. Te biografie mogą stać się przedmiotem pracy nad historią polskiego teatru operowego.

PODZIĘKOWANIA

Autor dziękuje za umożliwienie przeprowadzenia kwerendy Renacie Borowskiej-Juszczyńskiej, Dyrektorowi Teatru Wielkiego im. S. Moniuszki w Poznaniu oraz pracownikom Archiwum Teatralnego, a także Iwonie Fokt z Archiwum Akademii Muzycznej I. J. Paderewskiego w Poznaniu.

BIBLIOGRAFIA

- Biografia Waleriana Bierdiajewa* [brak daty i autora, maszynopis zachowany w Archiwum Teatralnym Teatru Wielkiego im. S. Moniuszki w Poznaniu].
- Czyż Henryk (1978), *Jak z nut*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.
- Dąbrowski Stanisław (1973), *Bierdiajew Walerian*. [W:] Zbigniew Raszewski (red.), *Słownik biograficzny teatru polskiego. 1765–1965*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Naukowe.
- Kosińska Małgorzata (2007), *Walerian Bierdiajew*.
<http://culture.pl/pl/tworca/walerian-bierdiajew> (dostęp: 15.03.2017).
- Kydryński Lucjan (1989), *Opera na cały rok*. Kraków: Polskie Wydawnictwo Muzyczne.
- Nowowiejski Kazimierz (1971), *Pod zielonym pegazem*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.

Walerian Bierdiajew, the director of the S. Moniuszko State Opera in Poznań and a professor of the State Higher School of Music in Poznań

SUMMARY:

The article aims to systematize the information on Walerian Bierdiajew's activity during his residency in Poznań. The starting point for reflections on the famous conductor are archive materials collected by the Archives of the S. Moniuszko Grand Theatre in Poznań and the Archives of the I. J. Paderewski Academy of Music in Poznań. Based on the analysis of the aforementioned materials, the two kinds of Walerian Bierdiajew's achievements – conducting and teaching – have been discussed.

The author of the article presents facts regarding opera and ballet premieres, conducted by Walerian Bierdiajew in the Poznań Opera House, as well as analyzes his didactic achievements at the Academy of Music in Poznań and other educational institutions he worked for. Walerian Bierdiajew's activity is interconnected with other artists, with whom he co-created his performances. His students, some of whom became famous conductors (symphonic and choral ones), are personages who cast light on Walerian Bierdiajew as a pedagogue. Bierdiajew-related sources have become a pretext for the author to recall the artists associated with the conductor – some of them are now described as legendary, while others are less known or even forgotten.

KEYWORDS: Walerian Bierdiajew, The S. Moniuszko State Opera in Poznań, The State Higher School of Music in Poznań, PWSM Poznań, conductor.

